

EØS-guiden

EØS-avtalens innhold,
konsekvenser og
alternativer

EØS = Europeisk økonomisk samarbeidsområde

EØS-avtalen knytter Norge til EUs indre marked. Hovedformålet er fri konkurranse med harmonisering og likt regelverk. EØS-området omfatter både de 27 EU-landene (27 når Storbritannia forlater EU) og de tre EFTA-landene Norge, Island og Liechtenstein.

Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS) trådte i kraft 1. januar 1994. EFTA-landet Sveits vedtok i en folkeavstemning å si nei til EØS-avtalen. I Norge ble avtalen godkjent av Stortinget høsten 1992.

EØS følger de samme markedsprinsippene som EU: Fri flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft. Det er EUs regler som gjelder på alle områder avtalen omfatter.

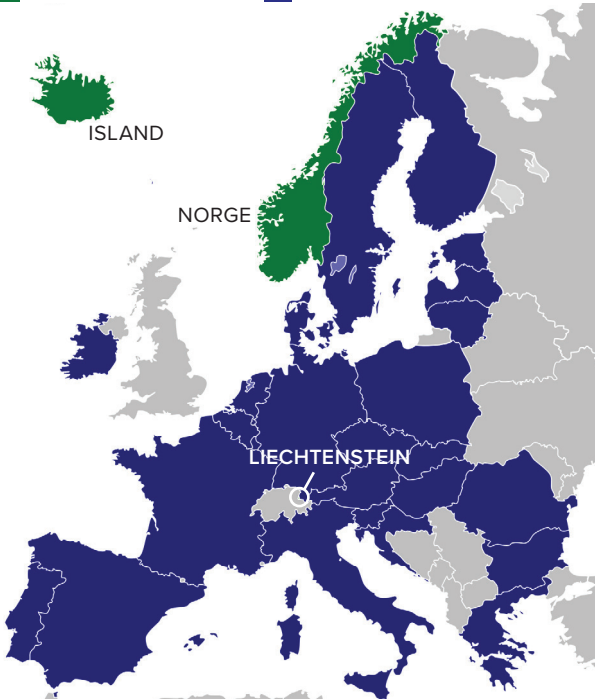
EØS-avtalen omfatter:

- Frihandel med varer (unntak for jordbruks- og fiskeriprodukter) og fri bevegelighet for kapital, tjenester og arbeidskraft.
- Felles konkurranseregler.
- Forbud mot offentlig støtte og krav om anbud.
- Felles veterinært regelverk.
- Samarbeid om bl.a. miljøvern, utdanning og forskning.
- Konsultasjonsordninger der EØS-landene blir rådspurt om framtidig EU-regelverk som kan gjelde for EØS.
- Overvåkingsorganet ESA og EFTA-domstolen som skal håndheve EØS-regelverket (regulert i egen avtale).

- Norge betaler omlag 8,5 milliarder kroner i året for EØS-medlemskapet. De såkalte EØS-midlene, som er en tilskuddsordning for de østeuropeiske EU-landene, utgjør 3,5 milliarder.

■ EFTA-landene i EØS

■ EUs medlemsland

■ EØS-området: EØS omfatter totalt 30 europeiske land.

EFTA

EFTA administrerer EØS-avtalen, men er også et selvstendig frihandelsforbund som forhandler fram handelsavtaler for medlemslandene Norge, Island, Liechtenstein og Sveits. Gjennom EFTA har Norge i dag handelsavtaler med over 30 land og områder utenfor EU, bl.a. Canada, Chile, Egypt, Mexico, Singapore og Tyrkia.

EØS er noe annet enn et EU-medlemskap

Det aller meste av alt det EU befatter seg med, ligger utenfor EØS-avtalen. Norge fører en selvstendig utenriks- og sikkerhetspolitikk, med en aktiv rolle blant annet i de internasjonale klimaforhandlingene og i handelsorganisasjonen WTO.

Utenfor EU har vi råderett over fiskeripolitikken og landbrukspolitikken. Vi slipper EU-mynten euro og bestemmer selv over pengepolitikken. Dermed kan vi styre renten og kronekursen slik hensynet til stabil økonomi, velferd og sysselsetting krever. Denne handlefriheten ville vi miste som EU-medlem. EU vedtar hvert år langt flere reguleringer enn det Norge innfører gjennom EØS-avtalen. I femårsperioden 2015–2019 ble totalt 2543 rettsakter tatt inn i EØS-avtalen. EU vedtok samtidig 10 361 direktiver, forordninger og andre reguleringer. EØS utgjorde altså omkring én fjerdedel av dette. EU-kommisjonen vedtar også mange midlertidige reguleringer som er holdt

EØS-andelen: Ny lovgivning vedtatt i EU (hele kaken) og EØS (kakestykket) i perioden 2000–2013. (Kilder: EUR-Lex og EFTAs årsrapporter.)

Slipper euro: EØS omfatter ikke EUs pengeunion, budsjettkrav og euromynten. (Foto: EU.)

utenfor. Tallene er hentet fra EUs lovdatabase EUR-Lex og EFTA-sekretariatets årsrapporter.

EØS omfatter blant annet ikke:

- Pengeunionen og rentepolitikken med fellesvalutaen euro (ØMU).
- EUs kontroll av statsbudsjettene med krav om kutt i lønn og velferd.
- Den felles landbrukspolitikken.
- EUs felles fiskeripolitikk.
- Tollunionen og handelspolitikken overfor tredjeland.
- Den felles utenriks- og sikkerhetspolitikken.

Slik blir EU-lover en del av EØS-avtalen

En viktig forskjell på EØS og EU-medlemskap er at EU-reglene ikke gjelder her til lands før de er vedtatt av norske myndigheter. EØS-reglene går foran andre norske lover som måtte være i strid med dem. I praksis er det EU-domstolens tolkning av lovene som legges til grunn. Det gir EØS-avtalen en ekstra dynamikk utenfor norsk politisk kontroll.

Nærmere 13 000 direktiver og forordninger fra EU er innført i EØS. Reglene sorteres tematisk i 22 vedlegg. Norge er representert i ekspertkomiteene som forbereder nye EU-lover om det indre markedet. Når en lov er vedtatt i EU, blir den lagt fram for de tre EFTA-landene. De nye lovene godkjennes i EØS-komiteen der EU-ambassadørene fra Norge, Island og Liechtenstein hver måned møter EU-kommisjonen. Overvåkingsorganet ESA deltar som observatør på møtene.

Vetoretten

Norge har en avtalefestet rett til å reservere seg mot nytt regelverk i EØS, også kalt vetoretten

Overvåkingsorganet

ESA har til oppgave å passe på at EØS-avtalen etterlevs i Norge, Island og Liechtenstein. Overvåkingsorganet følger i hovedsak samme praksis som EU-kommisjonen gjør overfor EUs medlemsland. Tvister mellom ESA og EFTA-landene avgjøres av EFTA-domstolen.

Acer: Nei til EU sammen med en rekke fagforbund, politiske partier og fylkesting og ordførere krevde veto mot EUs tredje energimarkedspakke. Likevel ble den vedtatt av stortingsflertallet i mars 2018.

(artikkel 102). Denne muligheten har ikke medlemslandene i EU. Det er ingen krav om begrunnelse for å bruke vetoretten. EU kan ikke iverksette straffetiltak mot Norge, men kan sette den delen av EØS-regelverket som er berørt ut av kraft (suspensjon).

I EØS fattes vedtak med enstemmighet. Norge, Island og Liechtenstein samordner sine standpunkt i EFTAs faste komité, som ikke kan godkjenne en ny lov uten at alle tre landene er enig. Derfor har Norge vetorett mot alle nye EØS-lover.

Vetoretten kan brukes både av regjeringen og Stortinget. Regjeringen kan instruere de norske representantene i EFTAs faste komité og EØS-komiteen om å avvise en ny EU-lov. Hvis nye EØS-regler krever lovendring i Norge, må Stortinget vedta dem for at de skal bli norsk lov og gjelde overfor personer og bedrifter her til lands. Da kan stortingsflertallet bruke vetoretten ved å stemme ned forslaget.

EØS har blitt noe annet enn forutsatt

Mange av de forutsetningene som stortingsflertallet la til grunn da avtalen ble godkjent høsten 1992 har vist seg å være feilaktige eller ikke fungere i praksis.

- **Hjemfall:** Brundtlandregjeringen garanterte at hjemfallsretten for kraftverk ikke skulle bli berørt. «Statens rett til hjemfall berøres heller ikke av EØS-avtalen» het det i stortingsproposisjonen (St.prp. nr. 100 (1991–92), s. 167). EFTA-domstolen bestemte derimot i juni 2007 at EØS-reglene om etablering og investering i aller høyeste grad berører hjemfallsretten.
- **Avgifter:** Stortingsproposisjonen fastslo at «EØS-avtalen omfatter... ikke skatte- og avgiftsspørsmål i sin alminnelighet» (s. 376). Men den graderte arbeidsgiveravgiften er endret flere ganger på grunn av EØS-reglene.
- **Offentlige tjenester:** «... de fleste offentlige tjenester faller utenom Avtalen,» het det i stortingsproposisjonen (s. 25). Men offentlige tjenester som renovasjon, samferdsel og helse har vist seg å bli berørt av EØS-avtalens konkurranseregler.
- **Innenlands:** Stortinget la til grunn at EØS gjaldt den frie flyten over landegrensene og eventuell forskjellsbehandling mellom utlendinger og egne borgere. I stigende grad rettes søkelyset mot rent innenlandske ordninger. Det som på en eller annen måte rammer den frie flyten på markedene skal vekk. I en rekke saker

har ESA og EFTA-domstolen lagt til grunn at norske lovregler er i strid med EØS-avtalen også om de ikke diskriminerer mellom nordmenn og utlendinger. Det gjaldt bl.a. ervervsloven, reglene om vannfallsrettigheter og om eierskap i finansinstitusjoner. Endringene skyldes ikke nye rettsregler, men at man tolker tidligere rettsregler på nye måter.

- **ESA:** Overvåkingsorganet ESA har vist seg å gripe inn i stort og smått, med krav og pålegg på så ulike områder som emballasjeavgift, energisparetiltak, etablering av fotballanlegg, industrikraft, arbeidsgiveravgift, alkoholreklame og utdanningstilbud.
- **Suverenitet:** EØS-avtalen skulle være en rent mellomstatlig avtale, der Norge beholdt nasjonal myndighet. Likevel har Norge flere ganger overført myndighet til ESA og i enkelte tilfeller direkte til EUs byråer, uten å få stemmerett, på en måte som Nei til EU mener er i strid med Grunnloven.

Norge mister myndighet

«Det kan sjå ut som at regjering og storting, ved å bruke den allmenne traktatregelen i staden for den særskilte heimelen for suverenitetsoverføring, håpar å unngå å innrømme for seg sjølv og offentlegheita at suverenitetsoverføring skjer.»

Førsteamanuensis Eirik Holmøyvik, Universitetet i Bergen, i Nytt Norsk Tidsskrift nr. 2 2013.

EØS-avtalens konsekvenser

EØS-avtalen griper inn i norsk samfunn og politikk på mange forskjellige områder og på mange ulike måter. Avtalen har lagt føringer for bl.a. næringspolitikken, distriktpolitikken, matpolitikken, forbrukervernet, miljøpolitikken, likestillingen og alkoholpolitikken. Her er noen eksempler:

- **Olje- og klima:** Energipakke 3 gjorde Norge til en del av EUs energiunion og flyttet makt til energibyrået ACER. Det begrenser mulighetene for nasjonal styring og bruk av fornybar energi i Norge. Kortreist strøm er miljøvennlig. Lang kabeltransport til EU gir strømtap på veien. Økt kraftproduksjon for eksport til EU er også en trussel mot norsk natur.
- **Arbeidslivet:** EØS-avtalens prinsipper om det frie markedet truer anstendige arbeidsvilkår. Tjenestedirektivet og vikarbyrådirektivet er eksempler på EØS-regler som rammer faglige rettigheter. Et annet eksempel er ESAs krav om å svekke de norske reglene som gjennomfører den internasjonale ILO-konvensjon 94 om krav til lønns- og arbeidsvilkår i offentlige anbud. I Holship-dommen (2016) fastslo Høyesterett at EØS-avtalens etableringsrett og fri konkurranse går foran norske tariffavtaler og ILO-konvensjoner
- **Matsminkedirektivene:** Fargestoffer, søtstoffer og konserveringsmidler som lenge hadde vært forbudt i Norge ble plutselig tillatt igjen på grunn av

Matsminke: Tilsetningstoffer som lenge hadde vært forbudt måtte tillates igjen på grunn av matsminkedirektivene.

matsminkedirektivene. Barnemat kan tilsettes så mye vitaminer og mineraler at det kan være skadelig.

- **Alkoholpolitikken:** Noe av det første som skjedde etter at EØS-avtalen trådte i kraft var at Vinmonopolet mistet eneretten til import og engrossalg av alkoholvarer. Vinmonopolet ble delt. Det nystiftede Arcus AS overtok import- og grossistvirksomheten i konkurranse med andre firma, i tillegg til brennevinsproduksjon og tapping på flasker. Dette var trolig den største endringen i norsk alkoholpolitikk siden Vinmonopolet ble etablert i 1922.
- **Offentlig støtte:** EØS-avtalen begrenser adgangen til å gi regionalstøtte og hjelp til næringslivet. All offentlig støtte som kan påvirke konkurransen er i utgangspunktet forbudt.

Alle EØS-regler er selvsagt ikke negative. Mange av reglene er tilpasninger som vi trolig uansett ville gjennomført. Vanddirektivet krever for eksempel tiltak for å bedre miljøtilstanden i vassdragene.

Får vi solgt varene våre uten EØS?

Hvis EØS-avtalen faller bort, skal den tidligere frihandelsavtalen med EU igjen tre i kraft. Det følger av EØS-avtalens artikkel 120. Frihandelsavtalen gir tollfrihet for alle industrivarer. Vi kan altså selge varene våre til EU som i dag.

EU kan ikke ha høyere toll mot Norge enn mot andre land utenfor unionen. Det sier regelverket til Verdens handelsorganisasjon (WTO). Løsningen i den såkalte laksekrigen, der EU måtte gi seg for pålegg fra WTO, viser at det uavhengig av EØS er internasjonale handelsregler som EU må respektere.

EU ønsker handel

Det er ganske så usannsynlig at EU skulle gå til handelskrig mot Norge hvis vi melder oss ut av EØS. EU står ikke fritt til å sette andre krav til godkjenning av norske varer. Den internasjonale WTO-avtalen begrenser adgangen til slike «tekniske handelshindringer».

Størstedelen av eksporten til EU består av råvarer og halvfabrikata, som næringslivet i EU trenger. Norge er dessuten et kjøpesterkt marked for EU. Fastlandseksporten av varer (altså uten olje og gass) til EU er mindre enn importen fra EU. Norge kjøper også flere tjenester fra EU enn vi selger til EU. Det ville være irrasjonelt av EU å forkludre den åpne handelen mellom Norge og EU.

Tjenestehandelen vil også stort sett foregå som i dag uten EØS. Det følger av

de internasjonale reglene i GATS-avtalen, tjenesteavtalen til WTO.

Handelsregler: Uavhengig av EØS er det internasjonale handelsregler som EU må respektere. Verdens handelsorganisasjon WTO ga Norge medhold i den såkalte laksekrigen, der EU hadde lagt ulovlig toll på norsk laks.

En ny moderne handelsavtale

«Norsk eksport til EU i dag preges i stor grad av produkter fra prosessindustrien, samt sjømat og produkter knyttet til maritim/offshore. I tillegg eksporterer vi en del forretningstjenester. (...) Vi finner at de største eksportørene til EU i mindre grad er avhengige av EØS-avtalens vilkår, sammenlignet med et eventuelt innhold i en moderne bilateral handelsavtale.»

Menon Business Economics i rapporten Norge og EØS: *Handelsmønstre og rammer for samhandel i EØS-avtalen* (2013).

Finnes det alternativer til EØS?

Norge kan fritt velge å si opp EØS-avtalen med ett års varsel, ifølge avtalens artikkel 127. EØS-avtalen fastslår at etter en utmelding skal man forhandle om å finne praktiske løsninger som både Norge og EU er tjent med. Tre tenkelige alternativer kan være:

- **Frihandelsavtalen og WTO-regelverket.** Frihandelsavtalen fra 1973 er ikke opphevet, og vil igjen gjelde hvis EØS-avtalen sies opp (artikkel 120). Avtalen gir norsk industri tollfrihet på all eksport til EU. Unntaket er toll på landbruksvarer (etter ønske fra Norge) og fiskeprodukter (EUs ønske). Vi kan også støtte oss på WTO-avtalen som et internasjonalt rammeverk for handel.
- **Bilateral avtale om handel og samarbeid.** Etter å ha sagt opp EØS-avtalen kan Norge starte forhandlinger for å inngå en ny handels- og samarbeidsavtale med EU. Det er lite sannsynlig at EU skulle avvise handel med Norge, som forsyner EU-landene med så store mengder olje, gass og andre innsatsvarer til næringslivet.
- **Reforhandling.** Kan EØS-avtalen endres slik at vi luker vekk de mest uheldige konsekvensene? Da må Norge for eksempel ha rett til å stille strengere krav til produkter ut fra helse- og miljøhensyn, sikre nasjonal styring med bruken av energiresursene og rett til å skjerme enkelte sektorer fra EUs liberaliseringsregler.

- En avtale med EU bør ta utgangspunkt i at Norge ikke uten videre skal motta nye regler fra EU. Da kan vi kreve motytelser fra EU når det forhandles om å innføre nytt EU-regelverk. En slik avtale, som den tidligere frihandelsavtalen, innbyr til dialog og gjør partene mer likestilt enn EØS. Myndighet bør heller ikke overdras til noe overvåkingsorgan (tilsvarende ESA) eller domstol (EFTA-domstolen). Uenigheter skal løses på politisk nivå.

Sveits og EU

Etter at de sveitiske velgerne sa nei til EØS i desember 1992, ble handelen mellom EU og Sveits fortsatt regulert gjennom frihandelsavtalen fra 1973. Avtalen er supplert av nye rammeavtaler bl.a. når det gjelder arbeidsmarked, forskningssamarbeid, felles varestandarder og konkurranse om offentlige innkjøp.

Avtalene mellom Sveits og EU er prinsipielt forskjellig fra EØS-avtalen. Det er ingen automatikk i at Sveits skal innføre nye EU-regler som gjelder det indre markedet. Avtalene innfører heller ikke noen domstol eller overvåkingsorgan som kan pålegge Sveits forpliktelser slik EFTA-domstolen og overvåkingsorganet ESA gjør i Norge.

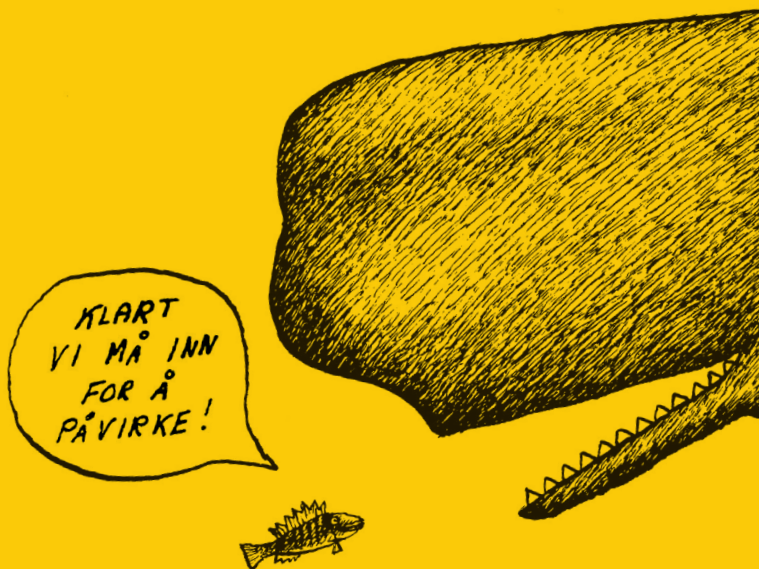
EØS-guiden er utgitt av Nei til EU. 6. utgave april 2021.

Forsidefoto: EU. Baksidetegning: Robert Nyberg.

Trykkansvarlig: Porteføljeforvaltning Norge AS. Opplag: 15 000.

www.neitileu.no holder deg oppdatert om EU- og EØS-saker.

Nei til EU, Schweigaards gate 34 B, 0191 Oslo
neitileu@neitileu.no | www.neitileu.no

Et sterkt Nei til EU er den beste garantien mot at ja-siden prøver seg igjen. Som medlem i Nei til EU får du avisen Standpunkt og kan gratis abonnere på skriftserien Vett.

EØS-avtalen gir EU for mye makt i Norge. Derfor vil Nei til EU erstatte dagens EØS med en handelsavtale. Vi krever en offentlig utredning av alternativer til EØS-avtalen. Vis hva du mener – bli medlem!

neitileu.no/bli-medlem

